

Ν. ΕΠΙΣΚΟΠΟΠΟΥΛΟΣ, «ΤΟ ΦΙΛΙ ΤΟΥ ΉΛΙΟΥ» Ή Η ΑΡΣΗ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΩΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ¹

Ιδιαίτερη θέση στην ποιητική του Νικόλαου Επισκοπόπουλου (1874-1944) κατέχει ο χώρος που θα ονομάζαμε «διάλογος με την αίσθηση». Περισσότερα στοιχεία για την ταυτότητα του χώρου μπορούμε να αποκομίσουμε από την ανάγνωση κειμένων που ενεργοποιούνται μέσα σ' αυτόν, όπως «Το φιλί του Ήλιου» (1894) που η νεότερη κριτική το περιέλαβε στα «αισθησιακά»² αφηγήματα μιλώντας για «έξαρση της ηδονής και του σαρκικού πόθου» ή για «δοξολόγηση του μεγαλείου των αισθήσεων [...] που γίνονται [...] με τρόπο λυρικό και ποιητικό».³ Ένα κοίταγμα πέρα από αυτή την αντίληψη αισθησιασμού, ωστόσο, χαρτογραφεί τέτοια κείμενα ως περιοχές τομής ανάμεσα στη λογοτεχνία και την ιατρική, όπου η αίσθηση ανάγεται πια σε δύναμη γενετικής ανάπλασης.⁴

Πιο συγκεκριμένα, «Το φιλί του Ήλιου» παρακολουθεί πώς γεννιέται, αναπτύσσεται και κλιμακώνεται η αίσθηση της ερωτικής ηδονής μέχρι να καταλάβει απόλυτα ένα γυναικείο κορμί που βρίσκεται σε λήθαργο· στην πραγματικότητα, πρόκειται για το σώμα ενός δεκαεπτάχρονου κοριτσιού που κοιμάται αποκαμωμένο μέσα στο κέντρο μιας οργιαστικής φύσης και ξυπνά έχοντας αποκτήσει την ερωτική επίγνωση της γυναίκας: το ασύνειδο σώμα βιώνει μια αισθησιακή εμπειρία, καθώς ο κλοιός των ερεθισμάτων που το περιβάλλουν σφίγγει γύρω του, για να το κατακλύσει με αισθήσεις.

Η αφαιρετική σκηνοθεσία τοποθετεί το νεανικό κορμί μέσα σ' έναν κλεισμένο από παντού, «απρόσβλητο»⁵ κήπο επιτρέποντας στο κείμενο

---

1. Δανείζομαι τον όρο «boundaries between body and text» από την V. Pohland, «Kafka's Corpus: Writing Tuberculosis and Being Literature», στο A. Hunsaker Hawkins – M. Chandler McEntyre (επιμ.), *Teaching Literature and Medicine*, Νέα Υόρκη, Modern Language Association, 2000, σ. 236.

2. Α. Σαχίνης, *Η πεζογραφία του αισθητισμού*, Αθήνα, Εστία, 1981, σ. 197.

3. Ο.π., σ. 195.

4. Μια πιο προωθημένη σύλληψη του θέματος, όπου διασταυρώνεται επιπλέον ο χώρος της τέχνης, θα βρούμε στο «Ερυθρούν κρίνον» (1902).

5. Ν. Επισκοπόπουλος, «Το φιλί του ήλιου», *Τα διηγήματα του δειλινού και Άσμα Ασμάτων*, Αθήνα, Εστία, 1992, σ. 63.

να επικεντρωθεί στο σώμα. Η προσήλωση στο σώμα δεν εξασθενεί αλλά μάλλον επιτείνεται από τις αναπαραγωγικές διεργασίες που διαδραματίζονται στις παρυφές του κήπου, για να κοινωνήσουν την ενέργειά τους στο ανθρώπινο κορμί. Η εκπλήρωση των ορμών που έχουν φυτά και ζώα, η χαλαρωτική, χαυνωτική αλλά και κατακτητική λειτουργία του ήλιου και του αέρα συντονίζονται σ' «ένα σπασμόν δημιουργόν»,⁶ που θα γίνει τελικά πραγματικότητα του ανθρώπινου σώματος.

Η αφήγηση, που παρακολουθεί όλα αυτά τα ερεθίσματα να ολισθαίνουν σταδιακά πάνω στο σώμα και να το διεγείρουν, διαρκεί από το πρώτο ερέθισμα μέχρι την κορύφωση· αυτό σημαίνει ότι η έκταση του κειμένου εξισώνεται με τη διάρκεια μιας βιολογικής λειτουργίας, κάτι που συνεπάγεται την άρση των ορίων ανάμεσα στο σώμα και το κείμενο.⁷ Αλληλένδετη είναι άλλη μια ακύρωση ορίων που συντελείται στο αφήγημα και αφορά τη διάβαση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στη λογοτεχνία και την ιατρική. Η πεποίθηση της υπέρβασης εμπεδώνεται μέσα από τη θεώρηση του σώματος.

Το γεγονός ότι η ερωτική έξαρση δεν συνδέεται με την έννοια του συναισθήματος αλλά βιώνεται ως ανατομικό συμβάν δείχνει προς την κατεύθυνση της οργανικής λειτουργίας του σώματος και επομένως προς την κατεύθυνση του νατουραλισμού, αν θεωρήσουμε ότι ο νατουραλισμός προάγει την κλινική θεώρηση του ανθρώπου.⁸ Αναφερόμαστε στην άπο-

6. Επισκοπόπουλος, ό.π., σ. 65.

7. Βλ. σημ. 1. Ας σημειωθεί ότι το δίδαγμα αυτό είναι κάτι που θα κληροδοτήσει ο αισθητισμός στο μεταγενέστερό του υπερρεαλισμό (πρβ. τα περίφημα «ποιήματα-γεγονότα» του Α. Εμπειρίκου).

8. Παραθέτουμε ενδεικτικά κάποιες απόψεις από το βιβλίο των L. Furst – P. Skrine, *Νατουραλισμός* (μτφρ. Α. Μεγάλου), Αθήνα, Ερμής, 1981, σσ. 31-32: «ο νατουραλισμός τείνει να παρουσιάσει “μάλλον ιστορικά κλινικών περιπτώσεων παρά τραγωδίες με την κλασική έννοια” (M. Cowley, *Φυσική ιστορία του αμερικανικού νατουραλισμού*)».

σ. 32: «[...] η επιστημονική μεθοδολογία εφαρμόζεται στη μελέτη του ανθρώπου [...] Ο άνθρωπος γίνεται αντικείμενο εντελώς ουδέτερης παρατήρησης, περιγραφής και ανάλυσης· η συμπεριφορά του μπορεί να γίνει κατανοητή όπως η εργασία μιας μηχανής [...] Ο Taine πράγματι αποκαλούσε τους ανθρώπους “μηχανή με αλληλεπιδραστικό μηχανισμό τροχών”».

σ. 34: «Ο McDowall χαρακτηρίζει το νατουραλισμό λογοτεχνική σχολή που πρεσβεύει ότι η τέχνη πρέπει να διέπεται από επιστημονικές μεθόδους, επειδή το κύριο θέμα της, δηλαδή ο άνθρωπος, μπορεί να καταμετρηθεί και να αναλυθεί όπως τα αντικείμενα των φυσικών επιστημών» (A. McDowall, *Realism*, Λονδίνο 1918).

Υπάρχουν, ωστόσο, και αντιλήψεις πολύ πιο ολιστικές όσον αφορά τον προσδιορισμό του νατουραλισμού: «Τελικά, ο καθένας είναι νατουραλιστής. Ο άνθρωπος που προσπαθεί με την πιο εξαντλητική φροντίδα να μιμηθεί τον εξωτερικό κόσμο σε όλη του τη λεπτομέρεια, συντηρώντας αυστηρά όλη την αταξία των συμπτωματικών ή των ασήμαντων ή των ανακόλουθων πραγμάτων είναι νατουραλιστής. Ο άνθρωπος που βυθίζεται στον εσωτερικό κόσμο και ανιχνεύει με αγχώδη φροντίδα την παραμικρή χροιά της ζωής της ψυχής του είναι νατουραλιστής. Τελικά, κάθε ρομαντικός είναι νατουραλιστής... Κάθε καλός ποιητής

ψη του νατουραλισμού για τον συγγραφέα-γιατρό που «ανατέμνει το ανθρώπινο πνεύμα και σώμα» ή γενικότερα για τον συγγραφέα-επιστήμονα που «παρατηρεί και καταγράφει αμέτοχα και απρόσωπα».⁹

Αυτό που συμβαίνει μέσα στο κείμενο του Επισκοπόπουλου δεν είναι παρά η παρατήρηση του ανθρώπινου σώματος μέσα σε κλειστό χώρο, που θα μπορούσε να ισοδυναμεί με την παρατήρηση του ανθρώπινου οργανισμού μέσα σ' ένα εργαστήριο επιστημών ή πάνω σ' ένα χειρουργικό τραπέζι: η αναγωγή, επομένως, από τη λογοτεχνία στην επιστήμη θα μπορούσε να είναι νατουραλιστικής υφής και να δικαιώνει αντιρομαντικές επιδιώξεις μιας πειραματικής λογοτεχνίας. Εδώ θα μπορούσαν επίσης να διασταυρώνονται δαρβινικής καταγωγής αντιλήψεις του νατουραλισμού για επαναφορά του ανθρώπου στην «πρωτόγονη κτηνωδία [...] κάτω από την κυριαρχία της σεξουαλικής ορμής»,¹⁰ όταν η διάκριση του ανθρώπου από τα υπόλοιπα είδη ακυρώνεται πάνω στη βάση της οικουμενικής διάστασης του σαρκικού ενστίκτου. Στην ουσία το κείμενο προωθεί μια αντίληψη η οποία υπερβαίνει τη νατουραλιστική σύλληψη του κλινικού σώματος, για να συναντήσει την αισθητιστική σύλληψη του αισθησιακού σώματος.

Η στιγμή κατά την οποία τα όρια του ανθρώπινου σώματος αίρονται σε σχέση με τα σώματα των άλλων ειδών είναι η στιγμή του ύπνου, με άλλα λόγια του «ασύνειδου μυαλού». Αν λάβουμε υπόψη ότι για τη νευρολογία «συνειδητό μυαλό» είναι το υψηλότερο επίπεδο όπου κορυφώνεται η ιεραρχία του «νευρικού συστήματος»,¹¹ τότε το αφήγημα του Επισκοπόπουλου θέτει ένα βασικό ζήτημα της νευρολογίας, τη σχέση μυαλού και νευρικού συστήματος. Μιλώντας, βέβαια, με αυστηρά ιατρικούς όρους ο διαχωρισμός μυαλού και νευρικού συστήματος είναι λανθα-

---

είναι νατουραλιστής, άσχετα με το τι ιδεαλιστικές, ρομαντικές ή συμβολικές κινήσεις μπορεί να κάνει» (M. Bradbury – J. McFarlane, «Movements, Magazines and Manifestos: The Succession from Naturalism», στών M. Bradbury – J. McFarlane (επιμ.), *Modernism 1890-1930*, Λονδίνο, Penguin, 1991, σ. 198).

9. Furst – Skrine, ό.π., σ. 33.

10. Ό.π., σ. 27.

11. R. D. Chessick, «The Application of Neurological Studies in an Approach to some Philosophical Problems», *Philosophy of Science* 20, 4 (1953) 300. Επιλέγεται ιατρικό κείμενο της δεκαετίας του 1950, επειδή κατά τη διάρκεια της «η ψυχοσωματική ιατρική καθιερώθηκε και κατέστη μια κλινική ειδικότητα με ιδιαίτερα οντότητα, της οποίας οι διαγνωστικές, θεραπευτικές και ερευνητικές δραστηριότητες βασίζονταν κυρίως στην ψυχαναλυτική έννοια της ψυχικής σύγκρουσης, μια έννοια που προερχόταν από τη μελέτη των ψυχονευρωτικών ασθενών» επιχειρώντας να αποκαταστήσει «τη σημασία της ψυχανάλυσης για την ψυχοσωματική ιατρική, δείχνοντας με ποιο τρόπο ορισμένες ψυχαναλυτικές έννοιες μπορούν να απαρτιωθούν με τα ευρήματα της έρευνας στην αναπτυξιακή ψυχολογία, στην αναπτυξιακή βιολογία και στη νευροβιολογία» (Γκ. Τζ. Τέιλορ, *Ψυχοσωματική ιατρική και σύγχρονη ψυχανάλυση* (μτφρ. Κ. Ζερβός), Αθήνα, Καστανιώτης, 2001, σσ. 16, 26).

σμένος, δεδομένου ότι «το πρώτο μπορεί να γίνει αντιληπτό ως μια λειτουργία του υψηλότερου επιπέδου εκροής προς το δεύτερο»¹² με άλλα λόγια ο εγκέφαλος – για τον οποίο προτείνεται ως ορθότερη η ονομασία νευροενδοκρινικό σύστημα – αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του νευρικού συστήματος.¹³ Επομένως, η μελέτη των «μηχανισμών λειτουργίας και οργάνωσης μέσα στο νευρικό σύστημα μπορούν να μας δώσουν αξιόλογη πληροφόρηση για τη λειτουργία και οργάνωση του μυαλού».¹⁴

Μια πρώτη διαπίστωση είναι το συνεχές ανάμεσα στο φυσικοχημικό περιβάλλον του νευρικού συστήματος και σ' αυτό του σώματος που έχει ως αποτέλεσμα την άμεση αλληλεπίδραση των ουσιών του σώματος με τα στοιχεία του νευρικού συστήματος.¹⁵ Ο Επισκοπόπουλος συμμετέχει σ' αυτό το ιατρικό συμπέρασμα, όταν εισάγει προκαταβολικά το θέμα μιας «παθολογικής κόπωσης», αδιαθεσίας, αναστάτωσης ή νευρικής υπερδιέγερσης που ταλαιπωρεί ήδη από τις προηγούμενες μέρες το σώμα της κοπέλας:

Από ημερών εφοβείτο ότι θα ησθένει. Η κατά τας τελευταίας εκείνας ημέρας μεταλλαγή [...] μία ύπουλος, αόριστος αδιαθεσία, η οποία προ ημερών την είχε καταλάβει υπό μορφήν νευρικής ταραχής οξυτάτης, την είχαν εντελώς μεταλλάξει ως κάτι νέον να εκυοφορείτο εντός αυτής. [...] η νευρική διατάραξις, η οποία της επέφερον ακανονίστους, αιφνιδίας ερυθρότητας εις το πρόσωπον και απέληγε πάντοτε εις ισχυράς ινιακάς κεφαλαλγίας την ανησύχει.¹⁶

Η βιοχημεία του σώματος λειτουργεί ως προθάλαμος για τη μετάβαση στη βιοχημεία του νευρικού συστήματος ή ως πρόλογος της δεκτικότητας του σώματος που σε λίγο θα το δούμε να ανταποκρίνεται σε ερεθίσματα σ' όλη την έκτασή του. Οι αντιδράσεις του σώματος κατά την παραγωγή των αισθήσεων καταγράφονται με λεπτομέρεια στις περιοχές όπου διαδοχικά εκδηλώνονται. Μια σύντομη διαδρομή στο κείμενο

12. Chessick, ό.π., σ. 301.

13. Ό.π., σ. 300. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι «όπως έχουν δείξει αρκετοί συγγραφείς, το νευροβιολογικό μοντέλο του εγκεφάλου, το οποίο ανέπτυξε, το 1895, ο Freud στο Προσχέδιο για μια επιστημονική ψυχολογία, παρότι ο ίδιος το αποκήρυξε, ήταν η εννοιολογική βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε η μετέπειτα μεταψυχολογία του [...]. Αν και ο Freud επιχείρησε να αναπτύξει μια φυσιολογία του ψυχισμού με το Προσχέδιο για μια επιστημονική ψυχολογία το εγκατέλειψε λόγω του ότι οι γνώσεις του για τον εγκέφαλο ήταν περιορισμένες εκείνη την εποχή [...]. Ο Freud πίστευε ότι τα ψυχικά φαινόμενα θα εξηγούνταν τελικά με όρους εγκεφαλικών λειτουργιών αλλά η απόφασή του να εγκαταλείψει το Προσχέδιο διαίωνισε ένα διστιτικό μοντέλο των σχέσεων ψυχισμού σώματος και παρεμπόδισε τη συνάρθρωση της ψυχανάλυσης με τις νέες γνώσεις γύρω από τον εγκέφαλο τις οποίες προσκόμιζε η νευροβιολογική έρευνα». (Τέιλορ, ό.π., σσ. 25, 227-228).

14. Chessick, ό.π., σ. 301.

15. Ό.π., σ. 300.

16. Επισκοπόπουλος, ό.π., σ. 64.

πειθεί ότι η εστίαση δεν μεταφέρεται από το σώμα στο νευρικό σύστημα· μάλλον το σώμα συγκεκριμενοποιείται ως νευρικό σύστημα ή, ορθότερα, ως ένα σύνολο που συνταράσσεται από αισθήσεις:

[...] Ο αήρ ήτο πολύ βαρύς, ήτο κορεσμένος υπό της ελαφρώς εκπνεούσης ευωδίας βανίλλης και τον ησθάνετο, τον ησθάνετο τον αέρα ότι την περιεκάλυπτεν, την περιέβαλλε στενά, αλλ' απαλά εις το σώμα του το ελαφρόν. [...] Τον ησθάνετο υπό τα φορέματά της και τον κατέπινε, δεν τον ανέπνεε απλώς· και την εμέθυε, της έφερε ταραχήν αόριστον [...] Και εγένετο βαρύτερος, ολόεν βαρύτερος, μάλλον χαινωτικός ως ατμός σαρκός και εδοκίμαζεν εκείνη ανησυχίαν τινά ελαφράν, η οποία την κατελάμβανεν ως αόριστος κενότης του στήθους, ως σύσφιγξις των σπλάγχων όλων, ως αόριστος επιθυμία κατακτώσα έκαστον μέλος χωριστά και το σώμα ολόκληρον. [...] Έπειτα εκεί επί του στήθους [...] ησθάνθη ως ελαφράν τινά νύξιν, ως ψαύσιν πτερού ελαφρού, ως θίξιν χρυσαλλίδος [...] την εθώπευσε εις την ράχιν, εκεί εις την κορυφήν της σπονδυλικής και της έφερε ελαφράν φρικιάσιν. [...] ήσαν χιλιαί χρυσαλλίδες, αι οποίαι εγαργάλιζον το σώμα ολόκληρον και της επέφερον φρικιάσεις μικράς, [...] από την κορυφήν της σπονδυλικής κατιούσας ως ρυάκια καθ' όλην την ράχιν και τα ισχία και την λεκάνην και τας κνήμας και τους πόδας [...] δεν ήτο ψαύσις χρυσαλλίδων [...] ήτο θωπεία δακτύλων μαλακών, δακτύλων λεπτοφυών [...] της έψαυον τον λαιμόν εκ των άνωθεν προς τα κάτω και της εχάιδεον τους ώμους, τα στήθη [...] όλην την χώραν της συμφύσεως [...] πώς έφρισε, πώς ελιποψύχει όλη εις την επίψαυσιν εκείνην! [...] όχι δάκτυλα [...] ήσαν χείλη [...] τα οποία της έδιδον μικρά φευγαλέα φιλήματα καθ' όλον το σώμα, φιλήματα φλέγοντα, φιλήματα πετακτά [...] η ηδονή ήτο τώρα οδυνηρά, δυσβάστακτος [...] εις το ύψιστον της παραφροσύνης εξέβαλε κραυγήν διάτορον [...] ησθάνθη ως όλα τα φιλήματα εκείνα τα ηδυπαθή ως όλον το ρεύμα εκείνο το εξωτερικόν της ηδονής να εισήρχετο σπαρταρούν εις τα σπλάγχνα της [...].¹⁷

Η ανάγνωση του κειμένου αποκαλύπτει τη δημιουργία της αίσθησης ως το κυρίαρχο θέμα του· η ανατομία του σώματος δεν έχει πρωτεύουσα σημασία, όπως ούτε και η ανατομία του νευρικού συστήματος· το μόνο που έχει σημασία είναι η ανατομία της αίσθησης: το σώμα ως σύνολο μελών ή άθροισμα νευρώνων απλώς την υποβοηθεί να έρθει σε πρώτο πλάνο. Η ένταση με την οποία το σώμα αντιδρά στο ερέθισμα αφήνει κάποιες νύξεις για τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των χημικών ουσιών του νευροενδοκρινικού συστήματος. Αυτό, όμως, που συγκεντρώνει το ενδιαφέρον είναι το άνοιγμα του σώματος στην αίσθηση· το σώμα ενσαρκώνεται ως συνύπαρξη των πέντε αισθήσεων και γίνεται κατανοητό ως πεδίο ανάπτυξής τους.

Η περιγραφή εναρμονίζεται απόλυτα με την ιατρική άποψη των πραγμάτων, σύμφωνα με την οποία «όλα τα ερεθίσματα από τον εξωτερικό κόσμο μάς έρχονται μέσα από υποδοχείς που βρίσκονται στην περι-

17. Επισκοπόπουλος, ό.π., σσ. 66-71.

φέρεια του οργανισμού. Από εκεί, διάφορα είδη αισθήσεων μεταμορφώνονται σε ηλεκτρικές ώσεις που ανεβαίνουν από ατραπούς ινών στο κεντρικό νευρικό σύστημα. Πολλές από αυτές τις ώσεις ολοκληρώνονται σε βραχύ κύκλωμα πριν φτάσουν στα υψηλότερα επίπεδα και η διέγερση των οργάνων τελεστών συμβαίνει χωρίς την ενσυνείδητη γνώση μας». ¹⁸ Από αυτή την ανάλυση του μηχανισμού των αισθήσεων προκύπτει η απάντηση στο ερώτημα που θέσαμε παραπάνω για τη σχέση ασύνειδου μυαλού και ενεργού σώματος. Έτσι εξηγείται πώς είναι δυνατόν το σώμα να βιώνει αισθήσεις μεγάλης έντασης χωρίς την ενεργό συμμετοχή του εγκέφαλου· η διέγερση των αισθήσεων ολοκληρώνεται στα περιφερειακά κέντρα, όπου γεννιέται, και δεν προλαβαίνει να φτάσει στα υψηλότερα επίπεδα του νευρικού συστήματος όπου ορίζεται ο εγκέφαλος, όπως είδαμε νωρίτερα.

Στον βαθμό που η πρόσληψη του εξωτερικού κόσμου γίνεται ορατή ως δραστηριότητα που αναπτύσσεται στα χαμηλά επίπεδα του νευρικού συστήματος, θίγεται από τον Επισκοπόπουλο ακόμη ένα βασικό ζήτημα της νευρολογίας, η διάκριση ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο και την αντίληψή μας γι' αυτόν. Ήδη κάναμε λόγο για το εξωτερικό συνεχές των συμβάντων που διεγείρουν ηλεκτρικά ερεθίσματα στους υποδοχείς· είδαμε επίσης τα ερεθίσματα να ανακυκλώνονται πριν φτάσουν στα υψηλότερα επίπεδα του νευρικού συστήματος, με άλλα λόγια πριν εκδηλωθούν στο συνειδητό. Η αιτία για την οποία συμβαίνει αυτό βρίσκεται, σύμφωνα με μελέτες, στο ότι τα ερεθίσματα «προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται ανάλογα με την κατάσταση της στερεοδιάταξης του οργανισμού εκείνη τη στιγμή» ¹⁹ και στερεοδιάταξη για τη νευροφυσιολογία σημαίνει το πεδίο που προσδιορίζεται από την κληρονομικότητα και το περιβάλλον (προηγούμενα ερεθίσματα). ²⁰ Πρόκειται λοιπόν για μια λειτουργία επιλεκτικής πρόσληψης ερεθισμάτων ανάλογα με τη συμβατότητα που παρουσιάζουν τα ερεθίσματα σε σχέση με τον οργανισμό. Και ο παράγοντας που κυρίως σχετίζεται με τη δεκτικότητα του οργανισμού είναι το DNA, το γενετικό υλικό· δουλεύοντας, λοιπόν, πάνω στις αισθήσεις και τα ερεθίσματα το κείμενο δουλεύει πάνω στο γενετικό υλικό του σώματος.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το κείμενο πραγματεύεται μια θεώρηση του σώματος όπου πρωταρχικό ρόλο παίζει η αίσθηση. Η εικόνα που προβάλλει μέσα από το κείμενο είναι η εικόνα ενός σώματος που

18. Chessick, ό.π., σ. 301.

19. Ό.π., σ. 306.

20. Ό.π., σ. 305.

συντίθεται από αισθήσεις, ενός πλέγματος από αισθήσεις που επενδύεται σε σάρκα ή μιας συναρμογής από παλλόμενα μέλη / όργανα που ανταποκρίνονται σε αισθητηριακά ερεθίσματα. Αυτή η αντίληψη του σώματος ως αισθησιακού οργάνου ανακαλεί γνωστές απόψεις των αισθητιστών ή παρακμιακών (décadents) του τέλους του 19ου αι.

Δεν ξεχνούμε τη φιλοδοξία του O. Wilde «να εξελιχθεί σε κυρίαρχο της αίσθησης, μια άρπα που να ανταποκρίνεται πληθωρικά σε κάθε εντύπωση».²¹ Δεν αγνοούμε, επίσης, το πείραμα του Des Esseintes, κεντρικού ήρωα του μυθιστορήματος *À Rebours* (1884) του Βέλγου J.-K. Huysmans, ο οποίος αποτραβιέται από τον κόσμο μέσα σ' έναν απομακρυσμένο πύργο, για να φτιάξει μόνος του τις αισθήσεις του. Σ' όλη τη διάρκεια του έργου τον παρακολουθούμε να απομονώνει τον εαυτό του στον χώρο και τον χρόνο, για να τον αποστειρώσει από εξωτερικά ερεθίσματα, ώστε στη συνέχεια να μπορεί ο ίδιος να προσφέρει στο σώμα του τα ερεθίσματα και, επομένως, τις αισθήσεις που επιλέγει. Αυτή η διαδικασία της προεπιλεγμένης παροχής ερεθισμάτων στον οργανισμό με στόχο τη διέγερση των επιθυμητών αισθήσεων είναι η ειδοποιός διεργασία που προσδιορίζει το σώμα του εστέτ, του αισθητή, ένα σώμα που ενσάρκωσε την ιδεολογία της «παρακμής» (décadence) στην Ευρώπη του τέλους του 19ου αι.²²

Αυτό το σώμα, το σώμα του αισθητή, γίνεται αγωγός μέσα από τον οποίο περνάει η κατανόηση της νέας αισθητικής που εισήγαγε το κίνημα του αισθητισμού (ή, αλλιώς, της «παρακμής»)· και η νέα αισθητική είναι η αισθητική του τεχνητού, που στη συγκεκριμένη περίπτωση υλοποιείται με αφορμή το ανθρώπινο σώμα. Παρέχοντας συγκεκριμένα ερεθίσματα – δηλαδή μηνύματα – στον οργανισμό ο ίδιος ο άνθρωπος δίνει εντολή για τη διενέργεια προκαθορισμένων χημικών αντιδράσεων στον μηχανισμό του νευρικού συστήματος και κατά συνέπεια εξασφαλίζει τον απόλυτο έλεγχο πάνω στις αισθήσεις.²³ Έτσι ανατρέπονται τα δεδομένα του «φυσικού» σώματος, το οποίο αναπτύσσοντας κατευθυνόμενη δράση αναπλάθεται ως «τεχνητό» σώμα.

Η αναδημιουργία του νέου σώματος που πετυχαίνεται μέσα από το κείμενο του Huysmans θα βρει ένα ανάλογό της στο κείμενο του Επισκοπόπουλου, όπου η αναπαράσταση της αίσθησης ισοδυναμεί με τη δόμη-

21. H. Jackson, «Oscar Wilde: The last phase», *The Eighteen Nineties*, Νέα Υόρκη, Capricorn, 1966, σ. 87.

22. Γίνεται λόγος από τη σύγχρονη κριτική για «τον τέλειο τύπο του παρακμιακού αισθητή (le type parfait de l'esthète décadent), ο οποίος προσφέρει μέσα από τη ζωή του, τη σκέψη του, τα γούστα του, την ιδεατή εικόνα της καινούριας ηθικής και αισθητικής» (L. Marquèze-Pouey, *Le mouvement décadent en France*, Παρίσι, P.U.F., 1986, σ. 140).

23. Υπενθυμίζουμε ότι η κυβερνητική βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στη βιολογική φύση του ανθρώπινου νευρικού συστήματος.

ση της αίσθησης πάνω στο σώμα. Υποβάλλοντας το σώμα στην ελεγχόμενη αίσθηση ο αφηγητής του Επισκοπόπουλου το ανακατασκευάζει παρεμβάινοντας στην ίδια τη δομή ή το φυσικοχημικό περιβάλλον του νευρικού συστήματος. Δοκιμάζοντας νέες αισθήσεις πάνω στο σώμα, δημιουργεί προηγούμενο στη δεκτικότητα του οργανισμού, η οποία σχετίζεται με το DNA. Όταν λοιπόν ο αφηγητής του Επισκοπόπουλου κατασκευάζει τις αισθήσεις στις οποίες θα υπακούσει το σώμα, στην πραγματικότητα δουλεύει πάνω στο γενετικό υλικό του σώματος.

Αυτή η επεξεργασία και μεταβολή του γενετικού υλικού καταλήγει στην κατασκευή του νέου σώματος, το οποίο μετέχει αυτοδίκαια στην ταυτότητα του τεχνητού. Δεν είναι τυχαίο το καταληκτικό συμπέρασμα της τελευταίας παραγράφου:

«Εξύπνησε όχι κόρη πλέον, ούτε γυνή, σώμά τι μάλλον του οποίου ο θερινός ήλιος, ο λάγνος, ο παραγωγός, είχε αφαιρέσει ως άορατον ασυνείδητον περίβλημα παρθενίας, και το οποίον έμενε τώρα έδαφος παραγωγόν με τας χείρας τεταμένας, με τα σπλάγχνα έτοιμα προς διαιώνισιν, γινώσκον πλέον εαυτό».²⁴

Το αποτέλεσμα της δημιουργίας δεν είναι το κορίτσι ή η γυναίκα αλλά το σώμα, και μάλιστα το σώμα που έχει μάθει να ανταποκρίνεται στην αίσθηση, το αισθησιακό σώμα.

Ο χώρος παραγωγής του νέου σώματος είναι το εργαστήριο του κειμένου το οποίο στη σκηνική προβολή του προσομοιώνεται με κήπο. Οι συστάδες φυτών και οι παρουσίες των ζώων που από τις διάφορες πλευρές του κήπου εκπέμπουν ηδονικά σήματα δεν είναι παρά εστίες αισθήσεων τοποθετημένες προσεκτικά γύρω από το σώμα· σε άλλη εκδοχή θα μπορούσε κανείς να φανταστεί αυτές τις εστίες αισθήσεων ως μηχανισμούς ηλεκτροκυμάτων που διοχετεύουν στο κορμί επιλεγμένη ποσότητα και ποιότητα ενέργειας. Από αυτή την οπτική ο κήπος δεν είναι φυσικός αλλά τεχνητός, άλλο ένα στοιχείο που ενδυναμώνει την υπόσταση της γενετικής του τεχνητού μέσα στο κείμενο του Επισκοπόπουλου. Έτσι τελικά ο κλειστός κήπος του «Φιλίου του Ήλιου» δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο πύργος του παρακμιακού ή αισθητιστικού *À Rebours*.

Αν «Το φιλί του Ήλιου» μπορεί να διαβαστεί και ως «Κήπος του κοριτσιού», τότε ανακαλεί στη μνήμη έναν άλλο «κήπο κοριτσιού», τον «κήπο της ινφάντας (= πριγκιποπούλας)» του A. Samain· πρόκειται για την ποιητική συλλογή του *Au Jardin de l'Infante* (= Στον Κήπο της Ινφάντας) του 1893 η οποία έχει κατακυρωθεί ως αντιπροσωπευτικό δείγμα της παρακμιακής λογοτεχνίας· χαρακτηριστικά της *décadence*²⁵ που έχουν

24. Επισκοπόπουλος, ό.π., σ. 71.

25. Εκεί, για τον C. Scott, «αναπτύσσονται αυτά τα παράδοξα και οι αμφισημίες που

επισημανθεί στη συλλογή από τον C. Scott κορυφώνονται με τη «συμβολή μιας τρίτης διάστασης στο εξάιρετο-επιφανειακό [...] τη φόρτιση μιας επιδερμικής εμπειρίας με βάθος».²⁶

Η φόρτιση της εμπειρίας με βάθος ως πεμπουσία της «παρακμιακότητας» δηλώνει στο «Φιλί του Ήλιου» μια ισχυρή παρουσία η οποία σχετίζεται με την εμβάθυνση στην αίσθηση. Σε πρώτο επίπεδο είδαμε το σώμα να διαλέγεται με την αίσθηση· σε δεύτερο επίπεδο θα δούμε να διαλέγεται με την αίσθηση το σώμα της λογοτεχνίας, το κείμενο. Η κίνηση από το πρώτο στο δεύτερο επίπεδο βαθαίνει την αίσθηση μεταφέροντάς την από το γενετικό υλικό του ανθρώπινου κορμιού στο γενετικό υλικό ενός άλλου κορμιού, του κορμιού της λογοτεχνίας.

Η δομή της αίσθησης, στο σχήμα που την είδαμε να προσβάλλει το ανθρώπινο κορμί – από την περιφέρεια του νευρικού συστήματος προς το κέντρο –, διατηρεί ανάλογη σταθερότητα και όσον αφορά το κείμενο. Οι περιγραφές της ερωτικής δράσης σε διάφορες γωνίες του κήπου εκτυλίσσονται στην περιφέρεια του κειμένου, για να διαβιβαστούν στη συνέχεια στο κέντρο της αφήγησης που είναι η διέγερση του ανθρώπινου κορμιού. Μπορεί, λοιπόν, να δει κανείς τις μικρές αφηγήσεις που διαδραματίζονται αποσπασματικά στις παρυφές του κήπου ως νευραλγικά σημεία ή συστάδες νευρώνων που διεγείρονται στα κλειστά περιφερειακά κυκλώματα ενός νευρικού συστήματος, ενώ η κύρια αφήγηση αναφέρεται στο κεντρικό στέλεχος του. Και το σώμα πάνω στο οποίο ασκείται ο παραλληλισμός είναι το κείμενο. Αυτή η ανατομική θεώρηση αίρει για άλλη μια φορά τα όρια ανάμεσα στο σώμα και το κείμενο κηρύσσοντας την ισοδυναμία τους απέναντι στην αίσθηση.

Μέρος του διαλόγου με την αίσθηση που διεξάγει το κείμενο βρίσκεται στον εξειδικευμένο λόγο, στη χρήση δηλαδή εξειδικευμένου λεξιλογίου, όπως είναι αυτό της φυτολογίας:

Ένα ρίγος ηλεκτρικών, ενσαρκώνων την ζωήν, εφίλει τας λεπτοφύλλους γλυκίνας και εθώπευε τας πλεξίδας των κληματίδων και έψαυε τα χρυσάνθεμα, και εγαρ-

είναι τόσο τυπικές της τάσης [της *décadence*]. Εδώ βρίσκεται αυτή η σύζευξη εμπύρετης και εξασθενημένης κατάστασης, αυτή η αβεβαιότητα για το αν οι αισθητηριακές αντιλήψεις είναι κατώφλια ή υπολείμματα εμπειρίας, αυτά τα συγκρουόμενα στοιχεία του μπωντλαϊρικού δανδισμού, η περηφάνεια και η απάθεια της υπερβολής. [...] οι πιέσεις του διακοσμητικού αισθησιασμού και το βάλαμο της αργοσβησμένης νοσταλγίας αναδεικνύονται μέσα από συμπλέγματα ρητορικών τρόπων – από τη μια η νύχτα, το άρωμα, η θερμότητα, πλούσια χρώματα και υλικά και από την άλλη το δεινό, το νερό, τα λουλούδια, η μουσική, τα απαλά χρώματα» (C. Scott, «Symbolism, Decadence and Impressionism», στον M. Bradbury – J. McFarlane (επιμ.), *Modernism 1890-1930*, Λονδίνο, Penguin, 1991, σ. 216).

26. Ο.π., σ. 217.

γάλιζε τους κρίνους, τας ανεμώνας, τα κίτρινα γεράνια, τους οφθαλμούς των μωστωτίδων, τα κρυμμένα, τα δειλώς ηδυπαθή ία, τα λιποφυχούντα ηλιοτρόπια, τας γαρδενιάς, τους εκτινάσσοντας θερμάς ευωδίας υακίνθους, την βανίλλην την οργιάζουσαν, τα αναιδή φυτά με τας οσμάς τας αγρίας του οργανισμού, τους τερατώδεις ασκληπιούς και την λεβάνταν και την σαβίναν και τον θύμον.²⁷

Το ειδικό βάρος που αποκτά η λέξη μέσα από τη χρήση του ειδικού λεξιλογίου, φορτισμένο με μια αύρα αποσύνθεσης που εγγράφεται ούτως ή άλλως μέσα στη βιοθεωρία της «παρακμής»,²⁸ φέρει κυρίως τον χαρακτήρα του σπάνιου ο οποίος αποκαθιστά άρρηκτες συνδέσεις με τον εκλεκτικισμό του αισθητισμού. Το εκλεκτό ως αντίδοτο των παρακμιακών στην αλλοτρίωση της συνήθειας κοινώνει στη λέξη μια νέα δυνατότητα, το άνοιγμα στην καινούρια αίσθηση.²⁹ η ασυνήθιστη ή πρωτάκουστη λέξη προκαλώντας την αίσθηση αποτινάζει τις συμβάσεις από τη γλώσσα και της ξαναδίνει το χαμένο σφρίγος της, άποψη με την οποία συνηγορεί και ο ίδιος ο Επισκοπόπουλος στο άρθρο του «Εις το βασιλείον των κοινοτοπιών»:

τα επίθετα, τα σκουριασμένα, αυτά αι λέξεις, αι καθιερωμένοι, αι τυπικοί, δύνανται να ριφθούν εις το καλάθι, να λείψουν χωρίς καμίαν ζημίαν [...] οι ειδήσεις και τα διαφοράκια ημπορούν να λέγουν τα αυτά πράγματα, αλλά εκάστοτε να αλλάζουν τας λέξεις ή την τοποθέτησιν αυτών τουλάχιστον όπως και ο τυπογράφος αλλάζει εκάστοτε στοιχεία. [...] το παν είναι η μορφή, η πρωτοτυπία εις το ήδη κοινόν, εις το ήδη τετριμμένον. Ημπορεί κανείς να λέγει κατ' έτος, κατά μήνα, καθ' ημέραν το ίδιον πράγμα· και να το λέγει με καινούργιες λέξεις, εις

27. Επισκοπόπουλος, ό.π., σ. 65.

28. Σύμφωνα με τον P. Bourget (*Nouveaux essais de psychologie contemporaine*, 1885), η αποσύνθεση έγκειται στη διάλυση του κεμένου στην ελάχιστη μονάδα του, τη λέξη, στοιχείο που εγγράφεται – για τον ίδιο πάντα κριτικό της *décadence* – μέσα στη θεωρία του για την παρακμή (*théorie de la décadence*) (αποσύνθεση της κοινωνίας σε άτομα που οδηγεί στη φθορά των εθνών ως οργανισμών κλπ.): «Το ύφος της παρακμής είναι εκείνο στο οποίο η ενότητα του βιβλίου αποσυντίθεται για να κάνει χώρο για την ανεξαρτησία της σελίδας, η σελίδα αποσυντίθεται για να κάνει χώρο για την ανεξαρτησία της φράσης και η φράση για να κάνει χώρο για την ανεξαρτησία της λέξης» (παρατίθεται στου R. K. R. Thornton, «“Decadence” in later Nineteenth-Century England», στων M. Bradbury – D. Palmer (επιμ.), *Decadence and the 1890s*, Λονδίνο, Edward Arnold, 1979, σ. 20.

29. Τη διάσταση αυτή είχε εκφράσει πιο συγκεκριμένα ο Th. Gautier στον πρόλόγό του για τα μπωντλαϊρικά *Ανθη του Κακού* (β' έκδοση, 1868): «[...] αυτό που λανθασμένα ονομάζεται ύφος της *décadence* και που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ύφος ιδιοφυές, πολύπλοκο, περισπούδαστο, γεμάτο αποχρώσεις και αναζητήσεις, που υποχωρεί διαρκώς ως προς τα σύνορα της γλώσσας, που δανείζεται από όλα τα εξειδικευμένα λεξιλόγια, που παίρνει χρώματα από όλες τις παλέτες, νότες από όλα τα κύμβαλα, επιβάλλοντας την απόδοση της σκέψης στο άφατο [...] που αφουγκράζεται, για να τις μεταφράσει, τις λεπτές εκμυστηρεύσεις της νεύρωσης, τις εξομολογήσεις του γηρασμένου, διεφθαρμένου πάθους και των παράξενων ψευδαισθήσεων της έμμονης ιδέας που γίνεται τρέλα» (παρατίθεται στου A. E. Carter, *The Idea of Decadence in French Literature*, Τορόντο, University of Toronto Press, 1958, σ. 130).

καινούργιαν φόρμαν, με καινούργιον τύπον [...].³⁰

Πιο ουσιαστική, βέβαια, είναι η λειτουργία που επιτελούν οι ειδικές λέξεις ως φορείς αλλότριων νοημάτων μέσα στο σώμα της λογοτεχνίας. Εύγλωττο παράδειγμα αποτελεί η ένθετη επιστημονική σκέψη στο «Φιλί του Ήλιου». Η ανάγνωση του αφηγήματος οδηγεί στη διαπίστωση ότι η πραγμάτευση του θέματος, που αφορά την παραγωγή των αισθήσεων πάνω στο σώμα, εξισώνεται μάλλον με επιστημονική παρατήρηση, καθώς η αναπαράσταση της αίσθησης εναρμονίζεται απόλυτα με την επιστημονική άποψη των πραγμάτων· μια παράλληλη ανάγνωση³¹ του λογοτεχνικού με το επιστημονικό κείμενο επιβεβαιώνει τον παραπάνω ισχυρισμό: «όλα τα ερεθίσματα από τον εξωτερικό κόσμο έρχονται σ' εμάς μέσω υποδοχέων που βρίσκονται στην περιφέρεια του οργανισμού. Από εκεί διάφορα είδη αισθήσεων μεταμορφώνονται σε ηλεκτρικές ώσεις, που ταξιδεύουν από ατραπούς ινών στο κεντρικό νευρικό σύστημα» διαβάζουμε στο επιστημονικό κείμενο,³² ενώ το λογοτεχνικό κείμενο του Επισκοπόπουλου αμιλλάται επάξια την επιστημονική ορολογία:

και την διηυλάκουν αισθηταί ως βολταϊκά ρεύματα αι φρικιάσεις και της ηλέκτριζον το σώμα ολόκληρον [...] της ενεφύσων ηδονήν χωρίς να της εγγίξουν την επιδερμίδα, μόλις γαργαλίζοντες τον χνουν τον ευηλεκτραγωγόν της παρειάς.³³

Τα κύματα της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγονται και κυκλοφορούν στον οργανισμό κατά τις αντιδράσεις των χημικών ενώσεων αποτυπώνονται στο λογοτεχνικό με την ακρίβεια επιστημονικού κειμένου. Όσο το κείμενο διαλέγεται με την αίσθηση, η αφήγηση διαλέγεται με την επιστήμη και η έκδηλη ιατρική γνώση που μετατρέπει το θέμα της αφήγησης σε αντικείμενο παρατήρησης μας επιτρέπει να μη μιλάμε για παραπληρωματική αλλά για εναλλακτική ανάγνωση του επιστημονικού κειμένου. Αυτό σημαίνει ότι το ιατρικό κείμενο δεν συμπληρώνει αλλά αντικαθιστά το λογοτεχνικό κείμενο. Η εναλλαγή επιστημονικού και λογοτεχνικού λόγου πάνω στον παραδειγματικό άξονα του κειμένου κλο-

30. *Αστυ* (18.10.1894), παρατίθεται στο Ν. Μαυρέλου, *Νικόλαος Επισκοπόπουλος: Μια παρουσίαση*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2002, σσ. 133-134.

31. Χωρίς να λαμβάνουμε, φυσικά, υπόψη τα βιογραφικά δεδομένα του Ν. Επισκοπόπουλου: «Τα διαβάσματά του δεν περιορίζονταν στη λογοτεχνία αλλά αφορούσαν εξίσου στη Φαρμακολογία και την Ιατρική. Η μελέτη τέτοιων βιβλίων και η δουλειά του σε φαρμακείο, δικαιολογούν το ενδιαφέρον που δείχνει σε άρθρα του για την ιατρική και γενικότερα για την επιστήμη, καθ' όλην τη διάρκεια της παραμονής του στην Αθήνα [...]» (Μαυρέλος, ό.π., σ. 137).

32. Βλ. σημ. 18.

33. Επισκοπόπουλος, ό.π., σσ. 68-69.

νίζει το δεδομένο της λογοτεχνικής ταυτότητας του αφηγήματος, διαβρώνει τη σταθερότητα του λογοτεχνικού κριτηρίου και, επομένως, αμφισβητεί την ίδια την έννοια της λογοτεχνικότητας· πρόκειται για μια υπονομευτική ενσωμάτωση που επιφέρει μεταλλάξεις στο γενετικό υλικό της λογοτεχνίας, με άλλα λόγια συγκλονίζει δομές βάθους του αφηγήματος προσδίδοντας στην ποιητική του Επισκοπόπουλου την ταυτότητα του τεχνητού και διεκδικώντας η ίδια για τον εαυτό της την ταυτότητα της πιο ανατρεπτικής πρόκλησης των αισθήσεων.

Η μετάλλαξη έχει ήδη συντελεστεί· το ίδιο το κείμενο είναι το σώμα πάνω στο οποίο δοκιμάζεται η αίσθηση.

«Το φιλί του Ήλιου» ως κοινό έδαφος ανάμεσα στη λογοτεχνία και την ιατρική αποδείχεται τελικά έδαφος πρόσφορο για την άρση των ορίων ανάμεσα στο σώμα και το κείμενο, έδαφος που αποτελεί ζωτικό χώρο για την καλλιέργεια της αίσθησης. Σ' αυτό τον χώρο το σώμα είναι το κείμενο που διαλέγεται με την αίσθηση· σ' αυτό τον χώρο μορφώνεται μια ποιητική του τεχνητού, η οποία υπερβαίνοντας τον νατουραλισμό κατακτά την αισθησιακή διάσταση και παγιώνει σαφείς εκλεκτικές συγγένειες με τον αισθητισμό.

Η επέκταση και ο έλεγχος των παρατηρήσεων αυτών και σε άλλα ελληνικά αισθητιστικά (αλλά και υπερρεαλιστικά) κείμενα αποτελεί ένα περαιτέρω ζητούμενο της έρευνας.